

Markéta Řeháková

marketa.rehakova@economia.cz

Zvířata. Třicetiletý Martin si vybavuje první vzpomínku na život v lese a na ulici. „Budila mě každý den kolem páté ráno. Tou dobou vstávají a začínají vydávat zvuky. Je to hezčí než orchestr,“ popisuje bývalý bezdomovec prvních osm let po svém odchodu z výchovného ústavu, kde strávil dospívání.

Zářivě hnědýma očima přítom hledí na dno vypitého püllitru. Jak uvádí, pivo je jednou z mála radostí jeho jinak dost chmurného života. HIV pozitivní homosexuál se žlutenkou a závislostí na drogách v dětství snil o herecké kariéře. Dnes se žije prostitutou. Zčásti si za svůj osud může sám, svůj díl viny však nese i český systém ústavní péče.

Martinův příběh se podobá osudům stovek dalších dětí, které prošly ústavní výchovou a nezvládnutým vstupem do samostatného života. Jde sice o extrémní případ, ale příprava dětí na odchod z náhradních domovů je dlouhodobým problémem české společnosti.

Podle statistické ročenky ministerstva školství opustí ročně dětské domovy více než tisíc dětí. Další asi 700 odchází z výchovných ústavů, které pečují o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování.

Například nezisková organizace Mimo domov uvádí, že až 70 procent dětí, které vyrůstají v náhradní péči, skončí v dospělosti na šikmé ploše. Nyní se proto ve výborech Poslanecké sněmovny znovu rozbíhá diskuse nad novelou zákona o výkonu ústavní výchovy, která by mohla situaci zlepšit.

Život po životě v náhradní péči je těžký

„Neuměl jsem si vyřídit úřady. Nevěděl jsem, že si musím platit nějaké sociální a zdravotní pojištění. To jsem neznal. Nic takového mě na pastáku nenaučili. Příprava na odchod tam vůbec neprobíhala,“ vzpomíná Martin na okamžik, kdy se za ním v 18 letech zavřely dveře výchovného ústavu, kam se původně dostal kvůli častým útěkům z domova. Od státu dostal jednorázový finanční příspěvek, který rychle utratil. Postavit se na vlastní nohy mu ale peníze nepomohly. Nedokázal si najít práci ani bydlení a zadlužil se.

a získal finanční podporu od Pardubického kraje.

V Holicích otevřeli dva tréninkové byty, kde si mladí lidé od 16 let zkusí samostatný život. Musí si práť, vařit, uklízet a hospodařit s vlastním rozpočtem. Na 28 dětí, které tam vyrůstají, je to sice málo, ale pomáhají alespoň některým. Jedním z nich je osmnáctiletá Lucie, která využila možnost prodloužit si pobyt v dětském domově, dokud nedokončí studium na kuchařském učilišti.

„Kdyby nás nepřipravovali, vůbec nepřemýšlím nad tím, co bude. Stěhovat se mi nechtělo. Jsem tady pořád sama a nikdo si se mnou nepovídá, jsem ale ráda, že tu možnost mám,“ uvádí Lucie. Vychovatelé ji popisují jako citlivé děvče se srdcem na dlani, ale s velkou závislostí na ostatních. Lucie nemá plány do budoucna, přestože už se s koncem studia blíží i její stěhování. Kromě školy a letní brigády v hotelu, kterou ji našly vychovatelky, neví, jak naložit s volným časem. Pochází ze sociálně slabé rodiny, ze které jí v sedmi letech odebral odbor péče o děti – takzvané sociálka. „Nejvíce se bojím, že dopadnu jako moji rodiče, že budu mít dluhy a pořád si budu brát půjčky nebo že nenajdu práci,“ říká Lucie.

Psychologové mnohokrát prokázali, že u lidí se sklony k deviantnímu chování nebo u kterých hrozí pád na společenské dno hrají roli také geny. Právě u dětí, které pochází z problémových rodin, je proto nutné dbát na prevenci. Lucie má štěstí, že díky přípravě si uvědomuje, co jí po odchodu z dětského domova čeká. Proto peníze z brigády šetří a použije na vlastní bydlení.

Mezinárodní kritika pro Česko

Počet dětí umístěných do náhradní výchovné péče se dlouhé roky nedaří snížit, přestože k tomu Českou republiku nabádá řada mezinárodních organizací v čele s Výborem OSN pro práva dítěte. Ten už v roce 2003 doporučil Česku omezit ústavní výchovu a zaměřit se raději na posílení pěstounské péče. Česká vláda před šesti lety schválila dlouhodobou strategii ochrany práv dětí, která popisuje, jak situaci zlepšit. Opatření se ale nedaří převést do reality.

„Vládní plán strategických priorit existuje. Hodně smutné ale je jejich zavádění do praxe, ve kterém naprosto selháváme,“ uvádí Klára Šimáčková Laurenčíková, předsedkyně vládního Výboru pro práva dítěte. Podle ní nejsou příslušné resorty

Z DĚCÁKU NA ULICI

ČESKO MÁ PRO DĚTI BEZ RODIČŮ NÁHRADNÍ PÉČI. NEDAŘÍ SE MU ALE PŘEDEJÍT TOMU, ABY SE Z TĚCHTO MLADÝCH LIDÍ NESTALI BEZDOMOVCI A NARKOMANI POTÉ, CO OPUSTÍ ÚTOČIŠTĚ DĚTSKÉHO DOMOVA.

Do problémů se dostává i mnoho mladých lidí, kteří poruchy chování nemají a vyrůstají v dětských domovech. To potvrzují i někteří ředitelé dětských domovů a výchovných zařízení, kteří se rozhodli nečekat na systémovou změnu a potíží svých schovanců předcházet. Jedním z nich je Ondřej Výborný z dětského domova v Holicích u Pardubic.

Ředitel Výborný se svým týmem ukazují dobrou cestu. Od začátku letošního roku do domova v Holicích denně dochází sociální pracovníce, aby s dětmi probírala jejich problémy a navázala přátelský vztah. „Nečekáme na to, až jim bude osmnáct. Už od jejich přijetí je připravujeme na samostatný život. Až odejdou, musí mít někoho známého, o koho se mohou opřít. Jinak se dostávají do vztahového vakua, které nezvládají,“ popisuje Výborný.

Ke změně přístupu ho přivedly zkušenosti s mladými lidmi, kteří se dostali do problémů. „Uváděli, že nejtěžší bylo naučit se být sám poté, co opustili skupinu, v níž celý život vyrůstali,“ říká.

Podle jeho slov i mnoho schovanců holického dětského domova propadlo sítem a už se je nepodařilo kontaktovat. Proto přišel s nápadem na systém přípravy

aktivní při plnění navržených opatření a naplnily jen jejich malou část.

Nezisková organizace Mimo domov, která pomáhá mladým lidem v době odcházení z dětského domova, si proto dala za cíl dnešní stav změnit. Se skupinou odborníků z řad psychologů, sociálních pracovníků i politiků přichází s vlastním návrhem na změnu zákona, kterou do sněmovny přinese poslanec Petr Pávek (STAN). Chtějí prosadit, aby měl povinně každý dětský domov svého psychologa financovaného z veřejných peněz. Dále by příprava na odchod z domova měla probíhat systematicky a dlouhodobě. Dnes mladí dospělí dostávají rady až těsně před odchodem. Sociální pracovníci by také měli nově doprovázet čerstvě dospělé i po odchodu z ústavní péče, a to až po dobu dvou let.

„Důležité je, aby sociální pracovník pomáhal dospívajícím už v dětském domově. Vytvoří se tak mezi nimi vztah a důvěra. Mladý dospělý se potom nebude zdráhat obrátit se na něj i po odchodu,“ vysvětluje Klára Chábová, předsedkyně organizace Mimo domov.

Podle Chábové je důležité, aby se sociální pracovník už během dospívání s dítětem bavil o tom, kde chce v budoucnu žít, nebo

PROBLÉMY ČESKA

■ Dlouhodobě se nedaří snížovat počet dětí umístěných do ústavní výchovy. Českou republiku za to kritizují mezinárodní organizace v čele s Výborem OSN pro práva dítěte.

■ Česká vláda vytvořila Národní strategii ochrany práv dětí, do praxe se však povedlo zavést jen velmi malou část. Neexistuje ucelená koncepce přípravy na odchod z dětského domova. Řada mladých dospělých se rychle zadluží, holduje drogám a alkoholu.

■ Mladí lidé mají po odchodu z dětského domova nárok na konzultace se sociálním kurátorem, který by jim měl pomáhat s problémy. Jde o zaměstnance obecního úřadu. Jejich kapacita je však nedostatečná a proaktivně je vyhledá jen velmi málo lidí.

mu pomohl najít práci a bydlení. Taková péče dnes v domovech i výchovných ústavech chybí. Děti se radí o své budoucnosti pouze s vychovateli.

Podle výsledků loňské analýzy Nadace Terezy Maxové, jež se zabývá problémy ve vzdělávání v dětských domovech, připadá na jednoho vychovatele až osm dětí. „Při tak vysokém počtu nemají kapacitu věnovat se každému dítěti naplno, a to nejen v jeho studiu, ale i výchově a rozvoji,“ uvádí analýza.

Chábová z organizace Mimo domov dále zdůrazňuje, že nezanedbatelná je také dostupnost psychologické péče. Ta je v dětských domovech placená pouze v případě akutních problémů konkrétního dítěte.

„Pomoc nastupuje, až když problém hoří a dítě se propadá do traumatu. Špatné je, že nejde o kontinuální intenzivní péči. Ta je potřebná, aby se problémy více nerozjely nebo se předcházelo těm, které nastupují například v pubertě,“ popisuje dětský psycholog a sociální pracovník Josef Smrž. Děti vyrůstající v ústavní péči jsou výrazně úzkostnější, mají větší problémy s navazováním vztahů nebo s autoritami, než je tomu u dětí vyrůstajících v rodinách, upozorňuje Smrž.

Cesta existuje
Děti z dětského domova v Holicích mají štěstí, že jejich ředitel hledá řešení na vlastní pěst. Na snímku zleva: schovanka Lucie (18), ředitel Ondřej Výborný, dospívající Daniel a sociální pracovnice dětského domova.

Foto: HN – Jiří Benda

Aby děti neskončily na ulici
Martinovo svědectví může být důkazem, že český systém ústavní péče potřebuje změnu. Po odchodu z pastáku se z něho stal bezdomovec.

Foto: HN – Václav Vašků

To potvrzuje i příběh Martina z úvodu článku. Jeho problémy začaly už v kojeneckém věku, kdy prožil odtržení od rodičů, kteří se o něj neuměli postarat. Dostal se sice k pěstounům, ale ani s nimi si silné pouto nevytvořil. Nesplňoval jejich představy ideálního syna. Největší problémy nastaly v pubertě, kdy se ukázalo, že se mu líbí chlápci.

„Rodiče se mě snažili vyléčit, protože se báli, že je nakazím homosexualitou. Musel jsem po sobě dezinfikovat i vanu. Bral jsem na to léky a skončil na psychiatrii,“ popisuje, co ho ve 13 letech vedlo k útěku z domova, aby se živil na vlastní pěst a „rodiče už svou existenci neobtěžoval“. Na záchodcích olomouckého hlavního nádraží tehdy poprvé začal prodávat své tělo za peníze. Rychle následovala cesta do diagnostického ústavu v Bohumíně a odtud potom s nálepkou nepříznivého devianta, kterou získal kvůli svým útěkům, zamířil do pastáku, kde jeho výchovu převzal stát.

Děti potřebují citový vztah

Psychologové prokázali, že zdravý vývoj lidského mozku mimo jiné souvisí s tím, zda v prvních šesti měsících života dítěte vznikne mezi ním a rodičem citové pouto. Pokud se vazba nevytvoří, může mít v budoucnu psychické problémy i jinak zdravý člověk.

„Když dítě po narození přilne k pečující osobě, mění se biologická struktura mozku, která následně ovlivňuje člověka po celý život,“ vysvětluje psycholog Smrž. Lidé, u kterých dojde k porušení citového pouta, například nedokážou navazovat vztahy, ovládat emoce nebo častěji propadají depresím.

Příčinu svých problémů nerozeznají. Pokud pochází ze sociálně slabšího prostředí nebo vyrůstají v ústavu, zřídka vyhledají pomoc psychologa. Proto více tíhnou k alkoholismu, holdují drogám a v krajním případě volí sebevraždu jako únik od svého trápení.

Neblahý dopad ústavní výchovy potvrdila řada výzkumů. Vede k opoždění v oblasti psychického, sociálního i tělesného vývoje a znamená výrazný handicap pro uplatnění v dospělosti. Šanci dětí odebraných rodinám na začlenění do společnosti ovlivňuje věk a psychický stav, v němž se do ústavní péče dostaly. Nejzranitelnější jsou děti, které podobně jako Martin skončily ještě před dovršením tří let v kojeneckém ústavu. Také on se potýkal s citovými problémy i odmítáním autorit.

Krátce po odchodu z výchovného ústavu se zamiloval do staršího muže, který ho bil, ponižoval a podporoval v braní drog. Přesto tento vztah považuje za osudový. „V životě už nebudu mít partnera, jako byl on. Miloval jsem ho úplně vším. Přestože to nakonec dopadlo tak, že jsem utekl, jinak by mě zabil,“ vzpomíná Martin. Najít si zaměstnání a pokusit se začít znovu ho neláká. V práci nikdy nevydržel déle než pár měsíců.

Jak naučit děti chytat ryby

Zřizovateli většiny dětských domovů jsou kraje. Ty ze svého rozpočtu letos vyčlení téměř 349 tisíc korun na jedno lůžko v domově. S těmito penězi je možné dětem zajistit kvalitní péči. Zde se však hodí použít přísloví: „Dej člověku rybu – nasytíš ho na jeden den, nauč ho chytat ryby – nasytíš jej na celý život.“

Problém je, že neexistuje ucelený koncept přípravy na život za zdi dětského domova ani zákonná povinnost popisující, co by příprava měla splnit. Právě onu koncepci vytvořila organizace Mimo domov.

„Naší společenskou odpovědností je vychovávat zdravé a psychicky vyzrálé jedince. Kromě jiného to znamená i přínos pro státní rozpočet. Zabráníme zbytečným výdajům například na sociální dávky,“ říká poslanec Petr Pávek, který návrh brzy předloží.

Prosadit změny však nebude jednoduché. Jedním z problémů českého systému ústavní péče je roztržitost. Překrývají se v něm kompetence ministerstva školství, ministerstva práce i resortu zdravotnictví. Přijít se změnou péče o děti v kojeneckých ústavech a dětských domovech plánovala už minulá vláda Bohuslava Sobotky. Resorty se však mezi sebou nedokázaly shodnout a vytvořit ucelený návrh.

Za okny jedné z pražských restaurací se pomalu stmívá a Martin dopíjí čtvrtý pilsér. „Dnes vím, že bych hodně věcí udělal jinak, ale nelituju jich. Možná kdyby v dětství netvrdil, že jsem špinavý a nemocný, neskončil bych na ulici. Možná bych vystudoval školu, možná taky ne,“ bilancuje nad svým životem při pohledu do ztracena.

„Se vším jsem se nějak smířil. Nepotřebuju víc než dobrý sex. Je to jediná šance, jak žít normálně, neutápět se v tom a nebýt smradlavá špinavá socka,“ dodává.

Kdyby se dostal do péče psychologů nebo mu po odchodu z ústavu pomáhal sociální pracovník, jeho osud by mohl být jiný. Martinovo svědectví tak může být důkazem, že změnu český systém opravdu potřebuje.

ČESKO A VÝCHOVNÁ ZÁŘÍZENÍ

170

dětských domovů

je v Česku. Pečují o děti ve věku od tří do 18 let, které nemají závažné poruchy chování.

26

výchovných ústavů

se v Česku stará o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování.

13

diagnostických ústavů

pečuje o děti po nezbytně dlouhou dobu a na základě vyšetření rozhodují o jejich dalším umístění.

1700

dětí

přibližně ročně dosáhne dospělosti v dětských domovech a ve výchovných ústavech.

7000

dětí

Zhruba tolik dětí bylo loni v ústavní péči.

11 362

dětí

bylo ke konci loňského roku v pěstounské péči, dalších 605 bylo v pěstounské péči na přechodnou dobu, která trvá nejdéle rok.

25 000

korun

je maximální výše jednorázového příspěvku od státu, který dostanou děti po odchodu z výchovného zařízení.

144 549 660

korun

dá letos ministerstvo školství ze svého rozpočtu na výchovné ústavy.

348 589

korun

dají letos krajské úřady ze svého rozpočtu na jedno lůžko v dětských domovech.

Zdroj: MŠMT, MPSV